

Hititlerde Kadın ve Siyaset Woman and Politics in the Hittites

Yusuf KILIÇ*
H.Hande DUYMUŞ**

Öz

Eski devlet döneminde Hitit kadınının devlet yönetimindeki fonksiyonu net olarak bilinmemekle beraber, Orta ve Yeni Hitit devleti zamanında kraliçelerin önemli bir konuma sahip oldukları anlaşılmaktadır. Öyle ki, Hitit kraliçesi iç siyasette kralın yanında ikinci yönetici ya da kendi başına önemli kararlar veren ve icraatlarda bulunan bir şahsiyettir. Aynı şekilde dış siyaset alanında da önemli yer edinerek, başka kavim ve devletlere gelin gitmek suretiyle devletlerarası siyasi menfaatlerin sağlanmasında rol oynamış ya da devletlerarası antlaşmalara kendi mührünü basarak diplomasinin önemli bir unsuru olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hitit, Kadın, Siyaset.

Abstract

It is figured out that the Hittite women had an important status in country governance in the Middle and New Hittite State though their function is not exactly known in Old Hittite period. She is the person who is either the second administer with the king in home politics or the one who takes important decisions alone and executes them. Similarly, she had significant roles in providing international political advantages by going to other tribes and states as a bride having significant statue in foreign policy or she became an important matter in diplomacy by appending her signature in international treaties.

Keywords: Hittite, Woman, Politics.

* Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

** Arş. Gör. Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Giriş

İnsanlığın erken evrelerinde avcılık ve toplayıcılığın temel geçim kaynağı olduğu kabul edilmektedir. Böyle bir hayat tarzında, avcı erkeğin yanında toplayıcı faaliyeti gerçekleştiren kadının da önemli bir rolü üstlendiği muhakkaktır. Fakat zamanla muhtelif bitkilerin tanınarak ilkel tarımlarının yapılması, daha fazla insan iş gücü ve elde bulunan tarım arazilerinin savunulması ihtiyacını doğurmuştur. Bu durum erkeklerin aile ve toplum içerisinde sivrilerek lider konumuna gelmelerini sağlamıştır. Böylece kadın hak ettiği yerden uzaklaşmak zorunda kalmış ve eski önemli konumunu tekrar tesis etmek için çok uzun zaman çeşitli şekillerde mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen, M.Ö.1750 yıllarından itibaren Anadolu'nun orta bölümünde varlığını gördüğümüz Hititlerin çağdaşı olan diğer milletlerin aksine toplum ve devlet hayatında kadına büyük ölçüde değer verdiği anlaşılmaktadır. Bu cümleden olmak üzere; Hititlerin tarihlerinin aydınlatılmasında Boğazköy arşiv vesikalarının bulunması büyük bir kazanç olmuştur. Bu vesikalar sayesinde Hitit devletinin idarî yapısını, iç ve dış siyaset alanında izlemiş olduğu politikayı ve bu politika içerisinde Hitit kadınının oynadığı rolü tespit etme imkânı doğmuştur.

Hititçe çivi yazılı kaynaklar ve arkeolojik malzemedan Hitit devletinin idari yapısının üst kademesinde bulunan kadınların, yani kraliçelerin krallardan bağımsız bir mevkie sahip oldukları, çağdaşları olan Mısır ve Mezopotamya kraliçelerinin aksine bilfiil iç ve dış siyasetin içerisinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Hitit devleti gelişip genişledikçe bu durum daha da belirginleşmiştir.

Nitekim devletin kuruluş aşamasında kadının siyasî arenadaki aktif rolü net olarak tespit edilemese bile, devletin imparatorluk seviyesine yükselmesiyle birlikte, gelişme ve büyümeye paralel olarak, Hitit kraliçelerinin de kralların yanında -hatta çoğu zaman krallardan da bağımsız olarak- siyasî hayattaki yerlerini aldıkları bilinmektedir.

Bu dönemin Hitit kadınının iç ve dış siyasette oynadığı rolü Hitit devletinin komşu kavim ve devletlerle yapmış olduğu antlaşma metinlerinde görmek mümkündür. Bu bağlamda, Hitit kadını devletin konumunu sağlamlaştırmak maksadıyla siyasî bir unsur, canlı bir güvence olarak farklı bir statüde karşımıza çıkmaktadır.

Ancak Hitit kadınının devlet siyasetindeki etkinliğini tespit edebilmek için öncelikle kadınının toplum içerisindeki konumunun tespit edilmesi gerekir. Siyasetin, toplum ve devlet olmanın ayrılmaz bir parçası, ailenin de toplumun en küçük birimi olduğu göz önüne alındığında, kadının aile ve toplum içerisindeki statüsünü tespit etmenin çalışmamız açısından ne derece önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

1. Hitit Sosyal Hayatında Kadın

Mühürler, kaya anıtları, çanak-çömlekler ve kabartmalardaki kadın figürleri ve benzeri arkeolojik malzeme sadece Hitit üst tabaka kadını betimlediklerinden, halk kadını ile ilgili bilgilerimizin çoğunluğunu yazılı hukuk belgelerinden elde etmekteyiz. Gerçekten, Hitit kanunları halk kadınının toplumdaki yeri ve sınırlı haklarını gösteren bilgiler ihtiva etmektedir. Diğer taraftan bu arkeolojik malzemedan ancak tanrıça, kraliçe ve soylu kadınların ikonografisini çizmek mümkündür (Darga, 1984: 63).

Ayrıca Hitit kanunlarının genel muhtevassından, Hitit toplumunda ataerkil bir yapının olduğu ve Hititlerde evlilik kurumunun bütün ataerkil toplumlarda olduğu gibi kadının satın alınması esasına dayandığı ortaya çıkmaktadır (Kınal, 1956: 366; Alp, 1947: 472). Böyle bir uygulamada damat, kıza "kuşata" denilen bir ağırlık parası ödemekte; kıza ise, baba evinden çıkarken, baba mirasına karşılık olarak "iwaru" denilen bir çeyiz parası verilmektedir. Böylece evliliğin henüz oluşmaya başlaması ile erkeğin öne çıktığı görülmektedir. Ancak şu noktanın özellikle belirtilmesi gerekir ki, Hititlerde erkeğin kadın üzerindeki mülkiyet hakkı, Romalılarda olduğu gibi hudutsuz, kayıtsız ve şartsız değildir (Memiş, 2005: 223). Buna rağmen Hitit ailesinde babanın eşi ve çocukları üzerinde büyük otoritesi vardır. Nitekim baba isterse çocuklarını satabilir veya tazminat olarak verebilirdi. Hitit kanunlarının 44. maddesi bu duruma açıklık getirmesi açısından önemlidir. Burada:

"Eğer bir adamı biri ateşe iterse ve o ölürse, o zaman ona bir erkek evlat geri versin" (İmparati, 1992: 63) denilmektedir. Devam eden 48. maddede ise hapis cezası almış bir kimse ile hiç kimsenin ticaret yapmaması söylenmekte ve devamında *"... kimse onun ekin alanını, bağını, oğlunu satın almasın!"* (İmparati, 1992: 67) ifadesi geçmektedir. Burada *"oğulun satın alınması"* ifadesi babanın çocukları üzerindeki hakkının oldukça geniş olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kocanın karısı üzerinde de tasarruf sahibi olduğu kanunun 198. maddesinde açıkça görülmektedir. Buna göre, karısını başka bir erkekle yakalayan koca, suçluları isterse öldürebilirdi, hiçbir cezası yoktu. Söz konusu maddede kocanın, zina yapan karısını isterse hayatta bırakabileceği de yazılıdır. Maddenin tercümesi aynen şöyledir:

"Eğer (koca zina yapanları) sarayın kapısına / kralın mahkemesine götürürse ve derse: Benim karım ölmesin, o zaman karısını hayatta bırakır... Eğer derse: İki de ölsün. O zaman kral onları öldürür" (İmparati, 1992: 181). Boşanma durumunda ise çocuklar daima babaya verilmekte, anneye sadece bir çocuk bırakılmaktadır (Turhan, 1932: 26). Nitekim kanunların 31. maddesinde:

“Eğer bir adam ve bir kadın köle birlikte yaşıyorlarsa ve (adam) onu kendisi için karısı olarak alırsa ve bir ev ve bir çocuk yaparlarsa ve sonradan onlar ya anlaşamaz ya da ayrılırlarsa ve evi bölüşürlerse adam çocukları alsın, kadın kendisi için bir çocuk alsın” (Darga, 1984: 66; İmparati, 1992: 55) hükmü yer almaktadır. Bu tür bir uygulama ile maddî açıdan daha güçlü olan tarafın daha çok çocuğa bakabileceğinin düşünülmüş olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Diğer taraftan, Hititlerde evlilik kurumunun monogam olduğu konusunda kanunlarda bir açıklık yoktur. Fakat erkeğin, resmî bir mukavele ile evlendiği ilk karısının meşru zevce sayıldığı, bu meyanda erkeğin daha birçok kadın alabildiği başka vesikalardan açıktır. Örneğin Hitit kralı I. Şuppiluliuma'nın cariye ve odalıkları dışında üç zevcesinin olduğu bulunan mühürlerden anlaşılmaktadır. Esasen, Hitit aile hukukunda “levirat”ın kabul edilmesiyle, monogami kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Levirat (Latince “levir” yani “kayınbirader” kelimesinden gelmektedir. (Bryce, 2003: 146), Kocası ölen çocuksuz bir kadını, kayınbiraderlerinden birinin veya kayınpederinin nikâhlanması âdetidir. Bu daha ziyade aile servetinin yabancıya gitmemesi için alınan bir ekonomik tedbirdir. Söz konusu uygulama ayrıca Asur hukukunda (Tosun-Yalvaç, 1989: 250–253; Roth, 1997: 164–169) ve Tevrat Kitabı'nda da karşımıza çıkmaktadır (Memiş, 2005: 224). Tevrat Kitabı/Tesniye 25:5-6'da “...Eğer kardeşler birlikte oturlarsa ve onlardan biri ölürse ve onun oğlu yoksa ölenin karısı dışarıda yabancı bir erkeğe varmayacaktır; kocasının kardeşi ona yaklaşacak...” (Kitabı Mukaddes, 1995: 202) denilmektedir. Metnin devamında ise kayınbiraderin kocası ölmüş kadın ile evlenmemesi durumunda şehrin ihtiyarlarının onun (kayınbiraderin) çarığına çıkarmak ve yüzüne tükürmek şeklinde cezalandıracakları ifade edilmektedir. Bu hususta Hitit kanunlarının 193. maddesi ise şöyle demektedir:

“Bir adamın karısı varsa ve adam ölürse, erkek kardeşi dul kadını eş olarak alır.(Erkek kardeş ölürse) kadını kayınpederi alacaktır...” (Bryce, 2003: 146; İmparati, 1992: 177). Böylece levirat uygulamasının eskiçağın pek çok toplumunda varolduğu ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte, Hitit kanunlarında, verasette erkek evlâdın tercih edilip edilmediği yeterince açık değildir. Fakat Telepinu fermanında kraliyet ailesinin veraset sırası düzenlenirken “Kralın oğlu yoksa en büyük kıza bir koca alsınlar, o kral olsun!” denildiğine göre bu hususta da erkek evlâdın tercih edildiği anlaşılmaktadır. Tüm bu deliller Hitit toplumunun ataerkil yapıda olduğunu ispatlar niteliktedir (Alp, 1947: 472).

Hitit kanunlarının bu ifadeleri dışında Hitit toplumunda kadının statüsüne ait bilgilerimiz arazi başış belgeleri, adak vesikaları ve birkaç dinî metin ile sınırlı kalmaktadır. Bu belgeler, kadın mesleklerinin başında dinsel

bir görev olan “rahibelik”in bulunduğunu göstermektedir¹. Hitit rahibelerinin en yüksek sınıfını “Tanrının Anası” unvanını taşıyan kadınların meydana getirdiği, bu kadınların günlük işlerinin yanı sıra önemli bayramların kutlama törenlerinde ilk sırada yer aldıkları tespit edilmektedir. Bu rahibelerin başında ise Hitit kraliçeleri bulunmaktadır (Renda,1993,35; Darga, 1984,73)

Dinsel işlevlerle ilgili olarak kadın şarkıcılar, çalgıcılar ve dansçılar da önemli bir yer tutmaktaydılar. Bunlar arasında bazılarının köle olduğu belgelerde ayrıca belirtilmiştir. Şarkıcı kadınlar sınıfının en meşhurlarının Kanişi² oldukları ve bu kadınların dinî ayinlerde şarkı söyleyip dans ettikleri anlaşılmaktadır (Darga, 1974: 231). Bununla birlikte Hitit ailesinde kadının hakları ve serveti belli ölçüde kanunlarla korunmuştur. Kanunlar, anneye oğlunu evlâlıktan reddetme ve yeniden kabul etme hakkı tanımakta, dul kalan kadına da koca mirasından pay vermektedir. Ayrıca erkekte olduğu gibi kadının da boşanma talep etme hakkı mevcuttur. Buradan yola çıkarak kadına belirli hakların tanınmış olduğu ve erkek egemen bir toplum yapısı da olsa kadının toplumda küçümsenmeyecek bir statüsünün olduğu söylenebilir (Darga, 1984: 65).

Hitit kadının bu durumunu Hitit öncesi Anadolu toplumlarının tezahür eden bir tesiri olarak algılamak gerekmektedir. Çünkü Hitit öncesi Anadolu toplumlarının sosyal yapısı ve siyasi idarelerinde kadınların daha önemli bir statüde oldukları bilinmektedir³. Ayrıca Hititlerde iç güveyliğe temas eden metinlerin bulunması, Hititlerden önce Anadolu’da mevcut olan anaerkil yapının devamı olarak telakki edilmektedir⁴.

Ayrıca Hititlerin diğer Ön Asya kavimlerinde olduğu gibi kehanete, falcılığa, büyü ve sihre önem verdikleri görülmektedir. Burada farklı bir kadın tipi olarak büyücü kadınların önemli bir yer tuttuğu ve gerektiğinde kral ve kraliçenin bu kadınlara danışarak hareket ettikleri tespit edilmektedir. Büyücü kadınların dışında Hitit toplumunda bazı kadınların “hekim” sıfatını taşıdığı ve kötü bir durumu iyiye döndürmek amacıyla yapılan büyü ayinlerinde aktif rol oynadıkları ortaya çıkmaktadır. Hekimlikle birlikte kadınların diğer bir görevi ise “ebelik”tir⁵.

¹ Hitit metinlerinde “rahibe” anlamında SAL SANGA kelimesi kullanılmıştır. Darga,1984:71.

² Kaniş, M.Ö.1970–1750 yılları arasında Anadolu’da Ticaret Kolonileri kurmuş olan Asurlu tüccarların ticaret merkezi durumundadır. Burada yapılan kazılarda Eski Asur lehçesiyle yazılmış yaklaşık 25 bin çivi yazılı tablet bulunmuştur. Bu merkez, Kayseri’nin 20 km. kuzeydoğusunda bulunan modern Karahöyük Köyü yakınındaki Kültepe höyüğüdür. Bkz. Sever, 1992: 247.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgiç, 1951: 227–238.

⁴ Bkz. Balkan, 1948: 147–152.

⁵ Hititçede “ebe” anlamında “ha_punala”, doğum odası anlamında ise “şinapşi” kelimesi kullanılmıştır. Buna paralel olarak Hitit kanunlarında “hamilelik” ile ilgili hükümler yer almaktadır. Buradan Hititlerde hamileliğe verildiği ve ebelik sanatının çok eski devirlerden itibaren kadınların elinde geliştiği anlaşılmaktadır. Bkz. Erginöz, 2002: 154.

Yukarıdaki izahlardan anlaşılacağı üzere, ataerkil bir yapıda olan Hititlerde kadının toplum hayatında aktif bir rol oynadığı ve haklarının kanunlarla garanti altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Halk kadınının hakları şu an bizi tatmin edici olmamakla beraber o dönemin şartları içerisinde değerlendirilmelidir. Verimli topraklara sahip olan Hitit devleti sürekli bir şekilde istilalara maruz kalmış olduğundan erkekler sahip olunan toprakları ve aileyi düşmanlara karşı koruma görevini üstlenmişlerdir. Böylece, savaşlarda etkin olan erkeklerin aile ve toplum içerisinde, dolayısıyla da siyasette ön plana çıkmış olmaları doğal karşılanmalıdır (Kılıç, 2005: 31-41). Dönemin savaş tarzı, Hitit devletinin siyasi bünyesi ve ataerkil yapının mevcudiyeti göz önüne alındığında, kadının siyasete çok fazla ön plana çıkmamış olduğu düşünülebilir. Oysa Hititlere ait belgeler bunun aksini göstermektedir. Halk kadınının hakları tatmin edici olmamasına rağmen Hitit kraliçeleri devletin iç ve dış siyasetinde mühim bir yer tutmaktaydılar.

2. Hitit Devlet Yönetiminde Kadın

2.1. İç Siyasette Kadın : “Hitit Kraliçesi”

Hitit kadınının devlet hayatında oynadığı rolü tespit edebilmek için, Hitit devletinin başkenti Hattuşaş (Boğazköy) arşivinin vesikalarından faydalanmak mümkündür. Burada unutmamak gerekir ki, Hitit vesikaları genellikle saray tarafından yazdırılmış olduklarından, Hitit halkını ve toplumunu değil, sadece saray halkını yansıtmaktadırlar. Bundan dolayı tetkik edeceğimiz vesikalar da sadece saray kadınlarına, kraliyet ailesinin kadın fertlerine inhisar etmektedir.

Öte yandan, Hitit toplumunun genel yapısı hakkında sadece kanun metinleri ve birkaç arazi bağış vesikası⁶ bilgi vermektedir. Nitekim Hitit kanunları o dönem toplumunun bünyesine göre, yani fertlerin hür veya esir olmaları esası üzerine düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu dönem kadınlarını hür kadınlar ve esir kadınlar olarak iki büyük sınıfa ayırmak gerekir (Kınal, 1956: 360).

Hititli hür kadın tipini kraliçeler temsil etmektedir. Hititlerin kraliçelik müessesesi, çağının kraliçelerinden ayrılan bir statüye sahiptir. Mısır ve Mezopotamya’da kraliçe, memleketin mutlak hâkimi olan kralın eşi, karısıdır. Birtakım dinî görevleri dışında, genellikle, resmen politik yetkisi, memleketi hakkında ve halkı üzerinde hükmetme nüfuzu olmayan, kralın meşru birinci kadını rolündedir. Hititlerde ise kraliçe, Hitit kralına eşit, memleketinde hükmetme yetkisi olan, dış politikaya bizzat karışan, devletlerarası hukukta söz sahibi, krallığın bağımsız bir kadın temsilcisidir

⁶Bkz.Balkan, 1973, İnandık’ta 1966 Yılında Bulunan Eski Hitit Çağına Ait Bir Bağış Belgesi, Ankara.

(Darga, 1984: 29). Sarayda büyük kraldan sonra en nüfuzlu kişi, kralın annesidir. Ana kraliçelere “*Tavananna*”, yaşayan kralın eşine ise “*Şakuwaşsar*” denilmektedir. Kral eşleri, ancak büyük kraliçe ölünce “*Tavananna*” makamına yükselmektedirler (Akurgal, 1995: 28).

Hitit ilk hükümdar çiftinin adının *T/Labarna* ve *Tavananna* olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki isim, M.Ö. 15. yüzyıldan itibaren Hitit kral çiftinin unvanı olarak kullanılmıştır. Hititçe’de *Tabarna/Labarna* “Egemen Kral”, *Tavananna* “Egemen kraliçe” anlamına gelmektedir(Memiş, 1994: 280).

Eldeki belgelerden Hitit Eski ve Orta Devlet zamanlarında kraliçelerin devlet yönetiminde, imparatorluk döneminde olduğu kadar etkin rol oynamadıkları görülmektedir. Ancak, devlet işlerinde birtakım problemler yarattıkları da bilinmektedir. Bu dönemle ilgili bilinen en iyi örnek, I.Hattuşili’nin gözdesi ya da kız kardeşi olduğu tahmin edilen Haştayar’ın çevirdiği entrikalardır. I.Hattuşili bırakmış olduğu vasiyetnamesinde Haştayar’dan ve kendi öz kızından çevirdiği entrikalar nedeniyle acı acı söz etmektedir (Memiş, 2005: 126). Kraliçe mevkiinde olmayan bu kadının krala karşı olumsuz tutumu, oğlu Huzziya’nın veliahtlıktan uzaklaştırılması ve I.Hattuşili’nin torunu veya adoptif oğlu olduğu kabul edilen Murşili’nin veliaht tayin edilmesi ile sonuçlanmıştır (Akurgal, 1995: 28). Bu, saraydaki kadınların, kendi oğullarını tahta geçirmek için krala birtakım baskılarda bulduklarının göstergesidir. Dolayısıyla Hititlerde iç siyasette etkin olmak isteyen kadınların oğullarını veliaht seçtirmek suretiyle yönetime bir adım daha yakın olmak ve oğulları tahta çıktıktan sonra da “*Tavananna*” sıfatıyla Hitit tahtında kraldan sonra ikinci etkin kişi olarak yerlerini almak istedikleri anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan “Kral Listeleri”nden Eski devlet zamanının güçlü krallarından I. Hattuşili’nin eşlerinden birisi, ismi dışında hakkında hiçbir şey bilinmeyen kraliçe Kadduşi olduğu öğrenilmektedir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz kral listelerinden ayrıca sırasıyla şu kral ve kraliçelerin isimleri tespit edilmektedir:

I.Murşili ve eşi Kraliçe Kali

I.Hantili ve eşi Kraliçe Harapşili

Ammunaş ve eşi Kraliçe II. Tavananna

Telepinuş ve eşi Kraliçe İştapariaş.

Adı geçen kraliçelerden I.Murşili’nin eşi Kali hakkında fazla bilgimiz yoktur. Ancak, I.Murşili’nin kız kardeşi ve I.Hantili’nin eşi olan Kraliçe Harapşili ile ilgili Telepinuş fermanında söz edilmektedir. Buna göre, adı geçen kraliçe, Hitit-Hurri mücadeleleri sırasında Hurriler’e esir düşmüş ve oğullarıyla birlikte götürüldüğü Şugzia kentinde katledilmiştir. Kraliçe

İştapariaş ise Ammunaş-II.Tavananna kral çiftinin kızları olup, Telepinuş ile evlendirilmiştir (Memiş, 1994: 282)

Eski Hitit devletinin son kralı olan ve çıkarmış olduğu ferman ile tanınan Telepinuş'tan sonraki dönemde Eski Ön Asya'ya Hint-Avrupa kökenli kavimlerin göçü olmuş⁷ ve M.Ö.1500–1450 yılları arasına tarihlenen bu dönemde Eski Yakındoğu karanlık çağa girmiştir. Elli yıllık bu ara dönemi aydınlatan vesikalar son derece azdır.

Eski ve Orta Hitit devleti zamanında kraliçelerin siyasî hayatta çok fazla etkinlikleri ve etkileri olmadığını söylemek yanlış olmaz (Memiş,1994:282).Bununla birlikte gerek mabetlerdeki dinî merasimlerde, gerekse saraylardaki resmî kabullerde kraliçeler daima hazır bulunuyorlardı. Örneğin, önemli bayramlardan biri olan "Pırasa bayramı"nda kral ile kraliçeye eşit muamele yapılmaktadır. Bazı bayramlara ise kraliçeler tek başlarına katılabilmekteydiler (Kınal, 1956: 361).

Yeni Hitit devleti döneminde ise eskiye nazaran farklı bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Bu dönem kraliçelerinin müstesna yeri, Hattuşaş-Boğazköy, Tel el-Amarna (Mısır) ve Ugarit-Ras Şamra (Kuzey Suriye) krallık arşivi belgelerinde, özellikle kralî mektuplaşmalarda belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Darga, 1984: 29).

Yeni Hitit Devleti'nin en eski dönemine ait iki kraliçe adını, mühür baskılarından ve icraatlarını bildiren birkaç belgeden tanımaktayız. Bunlardan biri II.Tuthaliya'nın eşi Kraliçe Nikalmati'dir. Boğazköy arşivine ait bir metne göre Tuthaliya ve Nikalmati, Zıpalantaviya adlı kadının kötü sözlerinden ve büyülerinden kurtulmak için adaklar sunarak, bir dini tören düzenlettirmişlerdir. Metne göre büyü yapan Tuthaliya'nın kız kardeşidir. Buradan hareketle Hitit devletinde saraydaki kadınların iç siyasette etkin olabilmek için birbirleriyle adeta yarıştıkları ve bu nedenle saray entrikalarının devam ettiği anlaşılmaktadır.

Yeni Hitit Devleti'nin erken dönemlerinde karşımıza çıkan ikinci kraliçe, Nikalmati'nin kızı olan Aşmunikal olup, I.Arnüwanda'nın eşidir. Bu kraliçeye ait çok sayıda vesika vardır. Bunlardan biri, Kuwatalla adlı kadına toprak bağışı yapıldığını bildiren ve hükümdar çiftinin mührünü taşıyan belgedir. Bu vakıf protokolünde kraliçenin, kralın yanında eşit bir mevkide yer aldığı görülmektedir (Renda, 1993: 28).

I.Arnüwanda-Aşmunikal çiftine ait diğer bir belge ise dinî bir metin olup, kült şehri Nerik hakkında yazılmıştır. Bu metinde göçebe bir kavim olan Gaşka istilalarından bahsedilmekte ve bu saldırılardan korunmak için

⁷ Söz konusu dönemde Ön Asya'ya Mitanni göçleri olmuş ve bu Hint-Avrupa kökenli halklar, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu topraklarını istila ederek bölgede güçlü bir Mitanni devleti kurmaya muvaffak olmuşlardır. Bkz. Memiş, 2005: 90.

dua edilmektedir. Bir başka belge ise bir çeşit yönetmelik olup bizzat Kraliçe Aşmunikal tarafından yazdırılmıştır. Bu metinde cesetleri yakılan kralların kalan küllerinin saklandığı “Kralî Mosoleler” (taş evler)'in bekçilerinin uyması gereken hükümler yer almaktadır.

Yeni Hitit devleti krallarından I.Şuppiluliuma Ön Asya dünyasının büyük devletlerinden biri olan Mitanni devletini yıkarak, Hitit devletini imparatorluk haline getirmiştir. Bu yüzden I.Şuppiluliuma'dan başlayarak devlet yıkılıncaya kadar iktidarı paylaşan kraliçeleri, Büyük İmparatorluk Çağı Kraliçeleri olarak telâkki ediyoruz (Memiş, 1994: 284).

Elde bulunan belgeler daha ziyade Hititlerin en parlak dönemi olan M.Ö.1375–1250 yılları arasında yaşamış kraliçeleri tanımamızı sağlamaktadır. Bu dönem kraliçelerinin en önemlileri I.Şuppiluliuma'nın eşleri Daduhepa, Hinti, III. Tavananna ile III.Hattuşili'nin eşi Puduhepa'dır.

Kraliçe Puduhepa Hitit kraliçelerinin en ilgi çekici olanıdır. Kuvvetli kişiliği ve çağının yazılı belgelerinde yer almasından dolayı onun hakkında geniş bilgiye sahip olmaktayız. Hurri asıllı olan bu kraliçeye ait birçok mektup, adak ve vakıf vesikaları mevcuttur. Söz konusu döneme ait pek çok resmî belgede Puduhepa'nın adının daima III. Hattuşili ile beraber geçtiği görülmektedir. Belgelerden anlaşıldığına göre; Kraliçe Puduhepa bir kızı evlendirmek, çocukları enişterinin yanında çıraklığa koymak, öksüzleri himaye etmek, kölelere azatlık imtiyazları vermek gibi icraatlarda da bulunmuştur (Kinal, 1956: 363).

Gerçekten, Hitit tarihinin en önemli kadın şahsiyetlerinden biri olan Puduhepa'nın kendisine verilen yetkileri en iyi şekilde uyguladığı, politik, hukukî ve dinî işlerde kralın yanında eşit bir şekilde bağımsız olarak görevlerini yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Puduhepa'nın devletin dış siyasetinde ne kadar önemli olduğunu 17 yıl devam eden Mısır-Hitit savaşlarından sonra yapılan Hitit-Mısır Barış Antlaşması metninde de görmemiz mümkündür. Bu anlaşma metninde kralın yanında Kraliçe Puduhepa'nın da mührünün bulunması (Yıldırım, 1996: 60) onun politik alanda ne kadar başarılı ve etkili olduğunu gösterdiği gibi, Hitit devletinde kraliçelerin mevkiini de açık bir şekilde ortaya koymaktadır⁸. Ayrıca Mısır Firavunu II. Ramses, yapılan barış sonrası III. Hattuşili'ye yirmi altı, Puduhepa'ya ise on üç mektup göndermiştir (Darga, 1984: 42; Alp, 2002: 156). Puduhepa'nın bunların yanında Mısır kraliçesi Naptera ile de mektuplaştığı görülmektedir (Alp, 2001: 16)

Mısır ile olan muhaberatın yanı sıra Kraliçe Puduhepa, Kıbrıs olduğu kabul edilen Alasia kralı ile de mektuplaşmıştır (Alp, 1974: 426) Bu durum Hitit Kraliçesi Puduhepa'nın siyasî alandaki bağımsız mevkiini ve oynadığı

⁸ Puduhepa hakkında geniş bilgi için bkz. Bryce,1998: 315; Gurney, 1952: 67.

rolü açık bir şekilde göstermektedir. Puduhepa'nın diplomatik alandaki etkinliğini çocukları üzerinde de gösterdiği ve her birini bir komşu ülkenin prensi ya da prensesi ile evlendirdiği görülmektedir(Darga,1984:42).

Puduhepa, kocası III. Hattuşili'nin ölümünden sonra da "Tavananna" olarak hüküm sürmüştür. Oğlu IV. Tuthaliya'nın henüz küçük yaşta olması nedeniyle bir süre kral naibesi olarak Hitit devletini başarıyla idare etmiştir (Memiş, 2005: 215).

Hitit devletinin son kralları olarak kabul edilen IV. Tuthaliya, III. Arnuvanda ve II. Şuppiluliuma'nın eşleri olan Hitit kraliçeleri hakkında ise, ne yazık ki, hiç bir bilgiye sahip değiliz. Dolayısıyla söz konusu dönemde Hitit devletinin siyasî hayatında kadınların ne derece rol oynadığını da tespit edemiyoruz.

Netice itibariyle, karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Eski ve Orta Hitit Devletleri zamanında kraliçelerin siyasî arenada fazla bir etkinlikleri görülmemektedir. Ayrıca bu dönemde saray kadınlarının faaliyetlerinin birtakım entrikalardan ileri gitmediği yazılı vesikalarda sabittir.

II. Tuthaliya ile başladığı kabul edilen ve II. Şuppiluliuma ile de sona eren Yeni Hitit Devleti zamanında ise kraliçelerin siyasî, dinî ve sosyal konularda etkinliklerinin arttığı anlaşılmaktadır. Belirtildiği üzere bu dönem kraliçeleri, krallarla hemen hemen eşit haklara sahip olarak, bağımsız bir şekilde devleti yönetmektedirler. Ayrıca devlet yönetiminin her alanında kraldan sonra ikinci etkin kişi olarak yerlerini almışlardır (Memiş, 2005: 215).

Hitit toplumunda özellikle kraliçe Puduhepa'nın öne çıkmasının sebebi, bu kraliçeye ait yazılı belgelerin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bu belgelerden edinilen bilgiler Puduhepa'nın şahsında, diğer Hitit kraliçelerinin devlet ve toplum idaresindeki etkinliğini anlayabilmemiz için güzel bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Ayrıca yapılacak olan arkeolojik çalışmalar neticesinde yeni Hitit çivi yazılı vesikaların ortaya çıkarılması ve bu vesikalardan diğer Hitit kraliçeleri hakkında bilgi edinmek suretiyle bu hususta bilgilerimizin genişlemesi ümit edilmektedir.

3. Dış Siyasette Kadın

Hitit kadını, devletlerarası siyasî menfaatlerin sağlanmasında da önemli bir rol üstlenmiştir. Bu durumu, çivi yazılı antlaşma metinlerinde açıkça görmek mümkündür. Hitit İmparatorluk Çağı adı verilen I.Şuppiluliuma'nın tahta çıkışından sonraki dönemde Hitit tarihinin yeni bir safhaya girdiği kabul edilmektedir. Zira daha önce devlet, sadece "Hititlilik" varlığını korumak için savaştığı halde, bu yeni merhalede yeniden şekillenen devlet, istila ve fütuhat için çarpışacaktır. Bu bağlamda I.Şuppiluliuma

(M.Ö.1380–1335)'nin Suriye seferlerine başlamadan önce Anadolu'daki birliği sağlamak maksadıyla Hayaşa⁹ kralı Hukkana ile yaptığı antlaşmada:

“Hatti ülkesi kralı Majeste Şuppiluliuma şöyle söyler: İşte bak, sen Hukkana'yı, arkadaki kahramanı yücelttim. Seni iyi yaptım (sana iyi davrandım) ve seni Hattuşa ülkesinde, Hayaşalılar arasından seçtim. Ve sana kız kardeşimi zevceliğe verdim...”(Karauğuz, 2002:151)diyerek kız kardeşini iki ülke arasındaki dostluğu sağlamlaştırmak amacıyla siyasetin bir aracı olarak kullanmıştır. Yine aynı amaçla I.Şuppiluliuma, Kerkük'ten Akdeniz'e kadar uzanan ve başkenti Waşşukani <bugünkü Urfa/ Ceylanpınarı> olan Mitanni kralı Mattiwaza ile de bir antlaşma yapmıştır. Antlaşmada geçen *“Hatti ülkesi kralı, ben büyük kral, kızım için Mitanni ülkesine hayat verdim... Mattiwaza'nın elinden tuttum ve kızımı ona zevceliğe verdim...”* (Karauğuz, 2002: 210) ifadeleri dikkat çekicidir.

Hitit kadınının siyasî bir güvence olarak veya daha doğru bir ifadeyle bir dostluk ve barış aracı olarak devletlerarası siyasette kullanılması sadece I.Şuppiluliuma dönemi ile sınırlı kalmamıştır. Nitekim M.Ö.1280–1250 yılları arasında Hitit tahtında bulunan III. Hattuşili döneminde de Hitit kadını dış siyasette aynı rolü ile karşımıza çıkmaktadır. Mısır ile yapılacak olan Kadeş savaşı öncesinde Hurri desteğini sağlamak amacıyla bizzat kralın kendisinin Hurri asıllı bir rahibe olan Puduhepa ile evlenmesi de bu politikanın devamı olarak telakki edilmelidir. Nitekim III. Hattuşili, Puduhepa ile evliliğini şöyle anlatmaktadır:

“Mısır'dan dönüş yolundayken, tanrıçaya sunular yapmak için Lavazantiya'da (Kizzuwatna kenti) durakladım ve ayini tamamladım. Ve tanrıçanın emri üzerine, Lavazantiya'da tanrıça İştar'ın rahibi olan rahip Pentişarri'nin kızını kendime eş aldım.” Hurrili bir rahibin kızı olan bu dindar ve iyi eğitilmiş kadın, doğduğu ülkeye sadık kalmış, hem anavatanının hem de öz geleneklerinin konumunu güçlendirmiştir. Puduhepa kraliçelik unvanının yanı sıra “Kizzuwatna ülkesinin kızı” sanını da kullanmıştır (Desti, 2005:59) Puduhepa'nın siyasî hayattaki en önemli özelliği ise 17 yıl devam etmiş olan Kadeş savaşından sonra Mısır ile imzalanan barış antlaşmasında mührünün bulunmuş olmasıdır. Barış antlaşmasının kayıtlı olduğu gümüş tabletin arka yüzündeki mührünün tercümesi şöyledir:

“Hattuşa ülkesinin prensesi, yeryüzünün efendisi Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nın gözdesi, Tanrıça'nın hizmetkârı, Kizzuwatna ülkesinin kızı Puduhepa'nın mührü.”

Kral ile aynı konumda olan bu kraliçenin mührü II. Ramses'i çok etkilemiştir. Nitekim firavunun, III. Hattuşili'den geri kalmak istemediği ve kendi ailesinden olan kadınların da devlet işlerinde önemli rol oynadığını

⁹ Bugünkü Yeşilirmak havzasına lokalize edilmektedir. Bkz. Kinal, 1998: 98.

gösterme gayreti içinde olduğu görülmektedir. Onun bu tutumuna paralel olarak Mısır Ana kraliçesi Tuya ile büyük kralın eşi Nefertari Puduhepa'ya mektuplar yazmışlardır. Ancak bu mektupların siyasi bir önem taşımadığı anlaşılmaktadır. Mektuplarında güncel sorunlara ilişkin görüş bildiren sadece Puduhepa olmuştur (Brandau-Schickert, 2004: 267).

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Puduhepa eşi III. Hattuşili'den bağımsız olarak Mısır firavunu II. Ramses ile de mektuplaşmıştır. Barıştan sonra III. Hattuşili, II. Ramses'e kızı Şauşkanu'yu (Brandau-Schickert, 2004: 267) eş olarak vermek suretiyle aradaki dostluğu akrabalık bağıyla takviye etmiştir (İnan, 1992: 146; Gündüz, 2002: 39). Bu Hititli prensese Mısır dilinde "Manefrure" adı verilmiştir. Mısır kaynakları, ülkelerinde büyük ilgi yaratan bu önemli olayı en ince ayrıntılarıyla anlatmakta ve prenses için "*yüzü bir tanrı kadınıniki kadar güzeldi*" diyerek hayranlıklarını belirtmektedirler. Yine Mısır kaynaklarından öğrenildiğine göre, daha sonraki süreçte de Hitit sarayının bir başka genç kızı daha Nil ülkesine gelin olarak gitmiştir (Akurgal, 2002: 99).

III. Hattuşili bununla da yetinmeyip Hititli prensesler yoluyla Hitit devletinin dış siyasetteki konumunu sağlamlaştırma yolunda bir adım daha atmıştır. Kadeş barışını müteakip Amurru kralı ile de bir dostluk antlaşması yaparak kızı Gaşşuliiawia'yı Amurru kralı Benteşina'ya eş olarak vermiştir (Karauğuz, 2002: 193) Gaşşuliiawia, Amurru ülkesine giden tek gelin olmamıştır. Nitekim III. Hattuşili'nin halefi IV. Tuthalya (M.Ö. 1250-1220) da Amurru kralı Şauşga-muwa ile bir antlaşma yaparak kız kardeşini ona eş olarak göndermiştir (Karauğuz, 2002: 199). Böylelikle Hitit kralları, kendilerine tâbi olan devleti, başka bir deyişle bu devletin başında bulunan kimseyi, Hitit kraliyet ailesi içerisinde göndermiş olduğu bir kadın vasıtası ile kontrol altına almış olmaktadır (Memiş, 2005: 131).

Çivi yazılı antlaşma metinlerinden anladığımıza göre, Hitit kralları devletin hem içte hem de dışta konumunu sağlamlaştırmak maksadıyla Hititli kadınları siyasetin bir unsuru olarak kullanmışlardır. Bu durum özellikle imparatorluk çağı adı verilen dönemde ve devamında adeta bir gelenek haline almıştır. Zira çok geniş coğrafyaya yayılan imparatorluğu elde tutmanın yegâne yolu ya söz konusu coğrafyalara akrabaları atamak ya da buradaki insanlarla akrabalık kurmaktan geçmekteydi. İşte Hitit kralları bunu, Hititli prensesler vasıtasıyla sağlamaya çalışmışlardır. Hitit krallarının uyguladıkları bu siyaset olumlu sonuçlar vermiş olmalı ki devletin yıkılışına kadar devam etmiştir.

Tüm bu izahlar, Hititler'de "kadın ve siyaset" in, bu iki ayrı unsurun, ülkenin menfaatleri söz konusu olduğunda tek çatı altında birleşmesi anlamına gelmektedir. Nitekim Hitit devletinin her siyasî hamlesinde Hititli bir kadının ismi zikredilmektedir. Dolayısıyla toplum ve devlet hayatında

aktif bir şekilde karşımıza çıkan Hitit kadını bu rolü ile de tarihteki yerini almış, belki de, Hitit kültürünün farklı coğrafyalara ve farklı toplumlara taşıyıcısı olmuştur.

Sonuç

Mevcut bilgilerimize göre, Anadolu'nun yerli halk unsuru olmayıp sonradan bu coğrafyaya gelen Hititler, bölgede var olan siyasî yapıyı toparlayıcı ve reforme edici kavim özelliğini taşımaktadırlar. Fakat sosyal ve kültürel yapı hususunda eski Anadolu halklarının geleneklerine bağlı kalmaya çalışmışlardır. Bu durum Hitit kadının sosyal ve kültürel hayata ve çoğu kez de siyasî yaşamda hak ettiği yeri almasını sağlamıştır.

Hitit toplumunda veya Hitit ailesinde halk kadınına belirli hakların tanınmış olduğu tespit edilmektedir. Fakat bu haklar Hitit üst tabaka kadınının hakları ile mukayese edildiğinde tatmin edici görünmemektedir. Bu durum, Hititlere has olmayıp tüm ataerki toplumlarda vardır. Dönemin mevcut sosyal ve siyasî yapısı erkeklerin toplum ve devlet hayatında ön planda olmaları sonucunu doğurmuştur. Ailenin ve toplumun koruyuculuğunu üstlenmiş olan erkeklerin siyasî hayatta da aktif olmaları doğal karşılanmalıdır. Bununla birlikte Hitit üst tabaka kadınıni temsil eden kraliçelerin de Hitit devletinin siyasî hayatında küçümsenmeyecek derecede etkileri olduğu tespit edilmektedir. Bu yönüyle Hitit kadını ve özellikle kraliçeler komşu ülkeler olan Mezopotamya ve Mısır kraliçelerinden tamamen ayrılmaktadırlar.

Gerçekten Hitit kraliçeleri, hukuk metinlerinde sözü edilen ve belirli haklara sahip birer birey olarak karşımıza çıktıkları gibi, devlet yönetiminde yetki sahibi, devletin dış politikasında ülkesinin menfaatleri için karar mercisindeki diplomat olarak da karşımıza çıkmaktadırlar. Ayrıca vasal veya komşu kavim ve devletlerin prenslerine gelin gitmek suretiyle devletin dış politikasında menfaatlerin temin edilmesinde ve karşılıklı dostlukların akrabalık bağı ile kuvvetlendirilmesinde de önemli rol oynamışlardır.

Kaynakça

- Akurgal, Ekrem (2002), Anadolu Kültür Tarihi, Ankara: Tübitak Yay.,
- Akurgal, Ekrem (1995), Anadolu Uygarlıkları, İstanbul: Net Turistik Yay.
- Alp, Sedat (1974), "Eski Ön Asya'da Siyasî İlişkilerden Bölümler", Cumhuriyeti 50. Yıl Anma Kitabı, Ankara, s.425-436.
- Alp, Sedat (2002), Hitit Çağında Anadolu, Ankara: Tübitak Yay.
- Alp, Sedat (2001), Hititlerin Mektuplaşmaları, İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2.Baskı.

- Alp, Sedat (1947), "Hitit Kanunları Hakkında", AÜDTCF Dergisi, V/5'ten Ayrıbasım, Ankara, s.465-482.
- Balkan, Kemal (1973), İnanlık'ta 1966 Yılında Bulunan Eski Hitit Çağına Ait Bir Bağış Belgesi, Ankara.
- Balkan, Kemal (1948), "Eti Hukukunda İç Güveylik", DTCF Dergisi, VI/3, Ankara, s.147-152.
- Bilgiç, Emin (1951), "Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları", DTCF Dergisi, IX/3, Ankara, s.227-238.
- Brandau, Birgit- Schickert, Hartmut(2004), Hititler, Çev. Nazife Mertoğlu, Ankara: Arkadaş Yay.
- Bryce, Trevor (2003), Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum, Çev. Müfit Günay, Ankara: Dost Kitabevi Yay.
- Bryce, Trevor (1998), The Kingdom of the Hittites, New York: Oxford University Press.
- Çağlarboşu Anadolu'da Kadın Anadolu Kadınının 9000 Yılı(1993), Haz. Günseli Renda, İstanbul: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Darga, Muhibbe (1984), Eski Anadolu'da Kadın, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.
- Darga, Muhibbe (1974), "Hititlerin Kült Törenlerinde Kadınların Yeri ve Görevleri", Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul, s.230-235.
- Desti, Marc (2005), Anadolu Uygarlıkları, Çev. Muna Cedden, Ankara: Dost Kitabevi Yay.
- Erginöz, Gaye Ş. (2002), "İlkçağlarda Akdeniz Havzasında ve Anadolu'da Doğum ve Doğum Yardımı", Düşünen Siyaset, S.16, Ankara: Lotus Yay., s.154-158.
- Gurney, O.R (1952), The Hittites, London.
- Gündüz, Altay (2002), Eski Mezopotamya ve Mısır, İstanbul: Büke Yay.
- İmparati, Fiorella (1992), Hitit Yasaları, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Ankara: İtalyan Kültür Heyeti Yay.
- İnan, Afet (1992), Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti, Ankara: TTK Yay., 3. Basım.
- Karauğuz, Güngör (2002), Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasî Antlaşma Metinleri, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Kılıç, Yusuf (2005), "Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumunda Kadının Sosyal Durumu", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.9, Nisan- Ağustos, Ankara, s.31-41.

- Kınal, Füzuran (1956), "Eski Anadolu'da Kadının Mevkii", Belleten, XX/79, Ankara : TTK Yay., s.355-366.
- Kınal, Füzuran (1998), Eski Anadolu Tarihi, Ankara: TTK Yay.
- Kitabı Mukaddes (1995), İstanbul.
- Memiş, Ekrem (1994), "Hitit Sarayında Kraliçelerin Rolü", Belleten, LVIII/221-223, Ankara: TTK Yay., s.279-293.
- Memiş, Ekrem (2005), Eskiçağ Türkiye Tarihi, Ankara: Çizgi Kitabevi Yay., 6. Baskı.
- Roth, Marta T(1997), Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor, Atlanta.
- Sever, Hüseyin(1992), "Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi", DTCF Dergisi, XXXV/ 2'den Ayrıbasım, Ankara, s.247-256.
- Tosun, Mebrure-Yalvaç, Kadriye(1989), Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı, Ankara: TTK Yay.
- Turhan, Hikmet(1932), "Hititler'de Kadın ve Aile Hukuku", Resimli Şark, S.15, İstanbul, s.25-28.
- Yıldırım, Recep(1996), Eskiçağ'da Anadolu, İzmir: Meram Yayıncılık.